

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 29 december 2020

Mål nr

T 3132-20

PARTER

Klagande

WZ

Ombud och målsägandebiträde: Advokat C-JT

Motpart

AEH

Ombud: Advokat AA

SAKEN

Skadestånd

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2020-03-06 i mål B 1172-20

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut om skadestånd till WZ.

C-JT ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt WZ i Högsta domstolen med 4 036 kr. Av beloppet avser 3 229 kr arbete och 807 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

WZ har yrkat att Högsta domstolen ska förplikta AEH att betala skadestånd till honom med 100 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 2 april 2019.

AEH har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt.

DOMSKÄL**Rättslig bakgrund**

1. Den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada ska ersätta skadan. Har en personskada lett till döden, ska ersättning betalas för bland annat sådan skada som till följd av dödsfallet har åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära. (Se 2 kap. 1 § och 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen.)
2. Skadestånd för personskada omfattar ersättning bland annat för fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur, dvs. sveda och värk (5 kap. 1 § första stycket 3 skadeståndslagen). Med sveda och värk avses lidande under den akuta sjukdomstiden efter skadan till dess att skadan läkts eller ett varaktigt invaliditetstillstånd inträder.

3. Alltsedan rättsfallet ”Skadan vid takarbetet” NJA 1972 s. 81 bestämmer domstolarna normalt ersättningsnivåerna avseende sveda och värk med ledning av de hjälptabeller som utarbetas av Trafikskadenämnden. I rättsfallet ”Den schabloniserade anhörigersättningen” NJA 2017 s. 1208 slog Högsta domstolen fast att den skadelidande schablonmässigt bör ha rätt till ersättning med 30 000 kr för sveda och värk när personskadan har lett till döden och den skadelidande är en nära anhörig. Det motsvarar ersättning för ett års akut sjuktid med annan vård än sjukhusvård. Vid uppsåtligt dödande eller då dödfallet orsakats av grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande bör enligt domstolen en dubbelt så hög anhörigersättning utgå, dvs. 60 000 kr.

Prejudikatfrågan

4. Prejudikatfrågan är om det finns skäl att bestämma en särskild, högre schablonersättning än normalt för sveda och värk i form av psykiskt lidande till dem som har bevittnat ett mord på en nära anhörig, i vart fall om det är barn som har bevittnat mordet.

Närmare om anhörigersättningen

Bakgrunden till nu gällande reglering

5. Regleringen av anhörigersättningen i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen har sin huvudsakliga bakgrund i ett antal avgöranden från Högsta domstolen under 1990-talet (se särskilt de båda pleniavgörandena ”Anhörigersättning vid mord I” NJA 1993 s. 41 I och ”Anhörigersättning vid mord II” NJA 1993 s. 41 II samt ”Anhörigersättning vid grov vårdslöshet” NJA 1996 s. 377 och ”Anhörigersättning vid vållande till annans död” NJA 1999 s. 632).

6. Dessa avgöranden föregicks av en praxis i domstolar och hos försäkringsbolag där skadestånd betalades ut för psykiska besvär som tillfogats

någon som bevittnat att en nära anhörig dödats eller skadats allvarligt genom våldsbrott och när någon antingen bevittnat en nära anhörigs död i en trafikolycka eller strax efter olyckan kommit till platsen och sett personen död eller skadad. Däremot hade bedömningen gjorts att den som hade underrättats om en nära anhörigs död eller allvarliga skada inte hade rätt till ersättning (jfr NJA 1979 s. 620, SOU 1995:33 s. 131 ff. och prop. 2000/01:68 s. 31).

7. Genom 1993 års pleniavgöranden ändrades emellertid rättsläget. Högsta domstolen uttalade här att när en person har dödats genom en uppsåtlig handling, är psykiska besvär hos de närstående en typisk och närliggande skadeföljd. Starka billighetsskäl talade för att skadestånd skulle kunna utgå om det visades att sådana besvär uppstått och det även om de närstående inte bevittnat dödsfallet eller i övrigt vistats på eller i närheten av brottsplatsen och trots att det förflutit en viss tid innan de underrättades om det inträffade. Avgörandena innebar att det beträffande rätten till ersättning inte längre gjordes någon skillnad mellan bevittnandefallen och de fall där den nära anhörige underrättades om dödsfallet; även den som enbart underrättades om den nära anhöriges död fick alltså rätt till ersättning. Det gjordes inte heller någon skillnad i fråga om ersättningens storlek.

Närmare om den nuvarande regleringen

8. En rätt till anhörigersättning förutsätter att skadan har åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära. Regleringen tar främst sikte på make eller maka, sambo, barn och föräldrar.

9. För att besvären ska anses som personskada krävs att de är medicinskt påvisbara. När någon dödas genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling kommer dödsfallet plötsligt och drabbar de anhöriga på ett chockartat sätt. Till det kommer den särskilda påfrestning som följer av att den avlidne dödats genom brott. De som har stått den avlidne särskilt nära drabbas då i de allra flesta fall av psykiska besvär utöver sådana känslor av sorg och saknad

som ett dödsfall brukar medföra. När det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk samt smärre belopp avseende kostnader och inkomstförlust, bör man utan närmare utredning kunna utgå från att dessa besvär innebär en personskada. (Se prop. 2000/01:68 s. 71 och ”De presumerade psykiska besvären” NJA 2000 s. 521.)

10. För de nära anhöriga som är ersättningsberättigade gäller alltså en presumtion för att sveda och värk har uppkommit; normalt krävs därför inte läkarintyg eller liknande utredning för att styrka att de psykiska besvären utgör en personskada.

11. Med avseende på ersättningsens storlek har avsikten varit att denna ska bestämmas med hjälp av schabloner utan krav på närmare utredning om de psykiska besvären i det enskilda fallet. Däremot kan det finnas skäl att ha olika schabloner för situationer som typiskt sett skiljer sig åt på ett tydligt sätt. Detta har motiverat att det beträffande ersättningsens storlek görs en åtskillnad mellan å ena sidan dödsfall orsakade av uppsåt eller grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt dödande och å andra sidan dödsfall orsakade av oaktsamhet (se p. 3; jfr ”Anhörigersättningen vid uppsåtligt dödande” NJA 2004 s. 26).

12. Ett viktigt syfte med schablonerna är alltså att underlätta för den skadelidande men också att rättstillämpningen ska förenklas. Dessa syften skulle motverkas om många olika schabloner tillämpas vid sidan av varandra beroende på förhållandena i de enskilda fallen. Skilda schabloner måste därför kunna motiveras utifrån generella antaganden om hur olika förhållanden inverkar på de psykiska besvärens karaktär och omfattning. Högsta domstolen har mot den bakgrunden iakttagit restriktivitet när det gäller att utöka antalet schabloner som skulle kunna bli tillämpliga vid sidan av varandra (se ”Bevisprovokationen” NJA 2011 s. 638 p. 36 och 37 med hänvisningar).

13. I ett avgörande där dödsfallet hade orsakats av en grovt vårdslös handling som låg nära uppsåt valde Högsta domstolen därför att tillämpa samma schablon som för uppsåtligt dödande ("Schablonersättning vid grov vårdslöshet" NJA 2006 s. 738). Domstolen hänvisade till intresset av att begränsa antalet schabloner. Rättsfallet "Schablonersättning vid förlust av flera anhöriga" NJA 2007 s. 953 rörde en situation där den skadelidande mist två nära anhöriga. Här konstaterade domstolen att det i ett sådant fall är fråga om en och samma läkningsprocess och att det förhållandet att den akuta sjuktiden kan bli längre då någon mister två nära anhöriga inte lämpar sig som grundval för en särskild schabloniserad ersättning.

Bör det skapas en särskild schablon för bevittnandefall?

14. En särskild schablon för bevittnandefall kräver att den nya schablonen kan motiveras utifrån generella antaganden om hur olika förhållanden inverkar på de psykiska besvärens karaktär och omfattning och att det även i övrigt ter sig lämpligt (se p. 12).

15. Den som bevittnar att en närstående uppsåtligt dödas kan drabbas av allvarligare och mer utdragna psykiska besvär än den som endast underrättas om en sådan händelse. Om och i vilken utsträckning det är fallet torde dock vara situations- och personberoende och anknyter alltså i första hand till omständigheterna i det enskilda fallet.

16. När det är ett barn som har bevittnat ett våldsbrott finns det stöd för vissa antaganden om barnets reaktioner i situationer som delvis påminner om de nu aktuella. Reaktionerna av ett bevittnande kan i vissa fall vara allvarligare än när barnet självt har varit utsatt för övergrepp (se prop. 2005/06:166 s. 23 och SOU 2019:32 s. 58). Beträffande barn går det att ända ner till ettårsåldern se tydliga negativa reaktioner när deras mödrar utsätts för våld. Yngre barn löper också större risker för negativa reaktioner än äldre barn, bland annat därför att små barn generellt befinner sig närmare sina

omsorgspersoner än äldre barn och har mindre möjligheter att fjärma sig från upplevelserna av våldet. (Se SOU 2019:32 s. 59.)

17. Det finns alltså vissa skäl som talar för att bevittnandefallen eller en kategori av dem borde särbehandlas. Det är emellertid svårt att finna ett tillräckligt underlag för utgångspunkten att den som bevittnar ett uppsåtligt dödande av en närstående i allmänhet drabbas hårdare psykiskt än den som enbart får besked om vad som inträffat. När det gäller barn finns det visserligen ett tydligare stöd för att barnet drabbas särskilt hårt av att bevittna våld mot närstående. De negativa effekterna kan dock variera med hänsyn till barnets ålder och utveckling.

18. Det är därmed knappast möjligt att med hänvisning till generella antaganden motivera en särskild schablon för alla bevittnandefall. Detta skulle också utan bärande skäl medföra en återgång till den ordning som gällde före 1993 års pleniavgöranden (p. 7). Även för de fall där ett barn har bevittnat brottet är det svårt att göra antaganden som är tillräckligt generella. Ytterligare schabloner skulle också medföra svåra gränsdragningsfrågor.

19. Det saknas mot den bakgrunden tillräckliga skäl för att bestämma en särskild schablon för alla bevittnandefall eller för några av dem. Detta ligger också i linje med den restriktiva synen på ett utökat antal schabloner. I stället bör den schablon som gäller för uppsåtligt dödande tillämpas även när någon – ett barn eller en vuxen person – bevittnat ett mord på en nära anhörig.

Bedömningen i detta fall

20. Genom hovrättens dom, som i denna del har fått laga kraft, har det fastställts att AEH har gjort sig skyldig till mord genom att uppsåtligen beröva MAB livet. Av domen framgår också att mordet på MAB skedde i närvaro av hennes son WZ som vid tidpunkten för mordet var knappt ett år och tre månader gammal.

21. WZ är enligt 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen berättigad till ersättning för de psykiska besvär som han har drabbats av till följd av dödsfallet. Hovrätten har funnit att det inte är visat att WZ lidit en mer omfattande skada än vad som motsvaras av den schablon som är tillämplig i dessa fall. Domstolen har därför tillerkänt WZ en ersättning om 60 000 kr.

22. Eftersom någon ny schablon inte bör etableras för fall av nu aktuellt slag (jfr p. 19) ska hovrättens domslut fastställas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Kerstin Calissendorff, Johnny Herre (referent), Agneta Bäcklund och Cecilia Renfors
Föredragande har varit justitiesekreteraren Josefin Odelid